

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΣΤΗΝ ‘ΕΛΕΝΗ’ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Η ΥΠΟΘΕΣΗ

Η ‘Ελένη’ του Ευριπίδη βασίστηκε πάνω στην ποιητική επινόηση που είχε ο Στησίχορος, ώστε να συνθέσει ένα ποίημα στο οποίο να αναφέρει ρητώς ότι η Ελένη δεν πήγε ποτέ στην Τροία, αλλά ότι απλώς χρησιμοποιήθηκε από τους θεούς το όνομά της και η μορφή της, προκειμένου να γίνει αυτή η αφορμή του πολέμου. Εν ολίγοις στην Τροία δεν πήγε ποτέ η ‘ίδια’ η Ελένη, αλλά στάλθηκε εκεί ένα δικό της ομοίωμα· η πραγματική Ελένη έμεινε αγνή και άσπιλη στην Αίγυπτο, φιλοξενούμενη και προστατευόμενη από το εκεί βασιλιά Πρωτέα. Φυσικά η απομόνωσή της εκεί ήταν και απαραίτητη και, για να μη γίνει γνωστή η απάτη που οργάνωσαν οι Θεοί εις βάρος πρωτίστως των Τρώων, αλλά και των Ελλήνων.

Το έργο ξεκινά (στχχ. 1-67) με ένα δραματικό μονόλογο της Ελένης, η οποία επί σκηνής εξιστορεί όσα έως εκείνη την στιγμή δυσάρεστα της έχουν συμβεί. Αφορμή για την αναδρομή αυτήν των ανεξήγητων για την ίδια παθών της, αφού φυσικά αγνοεί πως στην θέση της βρίσκεται το ομοίωμά της σταλμένο στην Τροία, γίνεται ο πρόσφατος θάνατος του έως τότε προστάτη της, του Πρωτέα, και η αμέσως μετά επιμονή του γιου του, του Θεοκλύμενου, να την παντρευτεί. Γι’ αυτό ‘τώρα’ έχει καταφύγει στον τάφο του νεκρού βασιλιά προσπαθώντας να κερδίσει από το πνεύμα του μία μορφή προστασίας. Και ενώ κάνει μία αναδρομή στα χρόνια που βρίσκεται στην Αίγυπτο, εμφανίζεται ξαφνικά εμπρός της ένας Έλληνας, πολεμιστής κι ο ίδιος στην Τροία, ο Τεύκρος, ο γιος του βασιλιά της Σαλαμίνας Τελαμώνα, και αδελφός του επίσης πολεμιστή στην Τροία Αίαντα. Όπως την ενημερώνει, είναι περαστικός από την Αίγυπτο καθ’ οδόν για την Κύπρο· τον έδιωξε από την Σαλαμίνα ο πατέρας του μετά την επιστροφή του από την Τροία, γιατί δεν προστάτευσε τον αδελφό του, τον Αίαντα, πριν εκείνος αυτοκτονήσει προσβεβλημένος από την ήττα στον συναγωνισμό του με τον Οδυσσέα για τα όπλα του νεκρού τότε Αχιλλέα. Ο Τεύκρος βλέπει έκπληκτος ενώπιόν του την ‘άγνωστη’ αυτήν γυναίκα, που μοιάζει καταπληκτικά με την Ελένη της Τροίας, μένει όμως ικανοποιημένος με την εξήγηση πως πρόκειται για μια απλή ομοιότητα. Η θέα της γυναίκας αυτής που ‘μοιάζει’ με την Ελένη, του δίνει την αφορμή ώστε να της εξιστορήσει τις περιπέτειές του στην Τροία. Αλλά και η Ελένη, που δεν αποκαλύπτει φυσικά την ταυτότητά της στον ξένο επισκέπτη, βρίσκει την αφορμή να ρωτήσει για τα γεγονότα του πολέμου, αλλά πρωτίστως για την τύχη του Μενελάου. Ο Τεύκρος την ενημερώνει πως απ’ ό,τι γνωρίζει ο Μενέλαος στην διάρκεια του ταξιδιού της επιστροφής στην Ελλάδα χάθηκε σε ναυάγιο μεσοπέλαγα μαζί με την ‘Ελένη’. Ο ίδιος τελικά θα φύγει από την Αίγυπτο χωρίς να έχει μάθει την πραγματική ταυτότητα της γυναίκας αυτής, που μοιάζει με την Ελένη.

Ακολουθεί ένας θρήνος της Ελένης που τον συνοδεύει ο Χορός από γυναίκες δήθεν Ελληνίδες αιχμάλωτες. Στο τέλος του θρήνου η Ελένη δηλώνει πως θα φύγει αμέσως για να ρωτήσει την αδελφή του Θεοκλύμενου, την μάντισσα Θεονόη, τι μπορεί να γνωρίζει για την τύχη του Μενελάου. Η σκηνή μένει εντελώς άδεια, μία από τις σπάνιες περιπτώσεις στο Ελληνικό θέατρο, και τότε κάνει την εμφάνισή του ο Μενέλαος· είναι ντυμένος με ρούχα φτωχικά, ταλαιπωρημένος και με χαραγμένα πάνω του τα σημάδια της κακουχίας· όπως λέει ο ίδιος, βρίσκεται ‘εδώ’ ως ναυαγός μαζί με ορισμένους συντρόφους του επιστρέφοντας από την Τροία στην Ελλάδα. Έχει μαζί του και την ‘Ελένη’, φυσικά το ‘φάντασμα’ εκείνης, και έχουν βρει για την ώρα καταφύγιο σε μια σπηλιά. Έχει έρθει τώρα εδώ σ’ αυτό εδώ το αρχοντικό μέγαρο μη γνωρίζοντας ούτε που βρίσκεται ούτε και τίνος είναι το μέγαρο αυτό, για να ζητήσει βοήθεια προκειμένου να επιστρέψει μαζί με τους συντρόφους του στην Ελλάδα. Ενώ μονολογεί εξιστορώντας τα έως τώρα πάθη του (στχχ. 386-436), εμφανίζεται μία γριά υπηρέτρια του παλατιού και τον ενημερώνει ότι βρίσκεται στην Αίγυπτο και ότι αυτό είναι το παλάτι του Πρωτέα. Του λέει επίσης ότι εδώ βρίσκεται και η Ελένη, η κόρη του Δία. Ο Μενέλαος αιφνιδιάζεται από αυτήν την πληροφορία, αλλά καθησυχάζεται νομίζοντας ότι πρόκειται για κάποια γυναίκα που της μοιάζει και ότι απλώς χρησιμοποιεί το όνομά της Ελένης.

Τότε εμφανίζεται εμπρός του η πραγματική Ελένη μαζί με τον Χορό. Η Θεονόη την έχει ήδη πληροφορήσει ότι ο Μενέλαος ζει, χωρίς όμως να της δώσει άλλες πληροφορίες όσον αφορά την επιστροφή του. Βλέπει

εμπρός της τον Μενέλαο, και συνδυάζοντας την εικόνα του ‘ξένου’ με τον χρησμό που μόλις είχε πάρει, συμπεραίνει ότι αυτός πρέπει να είναι ο Μενέλαος. Εκείνος διστάζει να την αποδεχθεί ως ‘Ελένη’, γιατί πιστεύει ακόμη ότι η πραγματική ‘Ελένη’ βρίσκεται με τους άλλους ναυαγούς συντρόφους του στην σπηλιά. Εκείνη την στιγμή φτάνει από την σπηλιά ένας υπηρέτης από τους συντρόφους του ναυαγούς, και τον πληροφορεί ότι η ‘γυναίκα’ του που ήταν μαζί τους, χάθηκε και αναλήφθηκε στον ουρανό. Όμως ο υπηρέτης ναυαγός αιφνιδιάζεται στην θέα της παρούσας ‘Ελένης’ μη μπορώντας να εξηγήσει πώς γίνεται να επανεμφανίζεται η πριν λίγο αναληφθείσα στους ουρανούς. Τώρα όμως ο Μενέλαος έχει κατανοήσει τα πάντα· πράγματι η ‘Ελένη’ που βλέπει εμπρός του είναι η πραγματική, ενώ εκείνη που έφερε από την Τροία ήταν ένα είδωλο, παιχνίδι των θεών.

Ο Μενέλαος στέλνει τον υπηρέτη πίσω στην σπηλιά να ενημερώσει τους υπόλοιπους συντρόφους του ναυαγούς να είναι έτοιμοι να αναχωρήσουν μόλις ο ίδιος επιστρέψει με την Ελένη. Εκείνη του ζητεί να την ενημερώσει για τις περιπέτειες που είχε έως τώρα, ενώ η ίδια τον πληροφορεί για την έντονη και πιεστική επιθυμία του Θεοκλύμενου να την παντρευτεί, έστω και δια της βίας. Η σωτηρία και των δυο εξαρτάται τώρα πλέον από την Θεονόη. Αυτή γνωρίζει πως οι θεοί έχουν μοιραστεί σε δυο ομάδες, σ’ αυτούς που υποστηρίζουν την άποψη της Ήρας, ότι δηλ. πρέπει όλοι οι πολεμιστές στην Τροία να επιστρέψουν σώοι στις οικογένειές τους, και στην θέση της Αφροδίτης, ότι δεν πρέπει να αυτή η επιστροφή να γίνει για όλους σωτήρια· από την Θεονόη τώρα εξαρτάται ποια από τις δυο θέσεις θα υποστηρίξει ενεργά, δηλ. θα βοηθήσει τους δυο συζύγους να επιστρέψουν στην Ελλάδα, ή θα παραδώσει την Ελένη στον Θεοκλύμενο. Τελικά αποφασίζει το πρώτο. Όμως ο τρόπος διαφυγής από την Αίγυπτο με ασφάλεια, είναι ένα ζήτημα που πρέπει να το αντιμετωπίσουν οι δύο σύζυγοι μόνοι τους.

Τότε εμφανίζεται ο Θεοκλύμενος έχοντας επιστρέψει από κυνήγι. Έχει ήδη πληροφορηθεί για ένα Έλληνα ναυαγό, ο οποίος έχει συναντηθεί με την Ελένη και έχει εκδηλώσει ένα κάποιο ενδιαφέρον γι’ αυτήν. Τότε εμφανίζεται η Ελένη με πένθιμη αμφίσηση και τον πληροφορεί ότι μόλις έμαθε από ένα Έλληνα ναυαγό, εννοώντας τον Μενέλαο, ότι ο σύζυγός της πνίγηκε. Ο Μενέλαος, που είναι παρών στην σκηνή, προσποιείται ένα άγνωστο ναυαγό και επιβεβαιώνει την πληροφορία της Ελένης για τον πνιγμό του ‘Μενελάου’. Ο ‘ξένος’ αυτός ναυαγός μαζί με την Ελένη ζητούν τώρα από τον Θεοκλύμενο ένα πλοίο, για να τελέσουν μια εικονική ταφή στην θάλασσα προς τιμής του νεκρού ‘Μενελάου’. Ο Θεοκλύμενος μετά από την διαβεβαίωση της Θεονόης ότι όντως ο Μενέλαος έχει πνιγεί στην θάλασσα, και μη φοβούμενος πλέον την παρουσία του ‘ξένου’, δέχθηκε να τους δώσει ένα πλοίο και μάλιστα εξοπλισμένο. Ένας αγγελιαφόρος κατόπιν θα πληροφορήσει τους θεατές ότι ο Μενέλαος με την Ελένη διέφυγαν τελικά στην ανοιχτή θάλασσα επιστρέφοντας στην Ελλάδα. Ο Θεοκλύμενος επιχειρεί να σκοτώσει την Θεονόη, αφού αντελήφθη τον ρόλο της, αλλά η έγκαιρη παρέμβαση ενός ‘δούλου’ του σώζει την Θεονόη. Στο τέλος η καταλυτική παρουσία των Διοσκούρων φέρνει τον συμβιβασμό ανάμεσα στα δυο αδέλφια και η Θεονόη γλιτώνει από την εκδικητική μανία του αδελφού της, αλλά και οι φυγάδες διασώζονται.

ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ

Η ‘Ελένη’ γράφτηκε το 412π.Χ. Πρόκειται για μία εποχή μεταβατικότητας στην Ελληνική κοινωνία από κάθε άποψη, πολιτική, κοινωνική, ιδεολογική, οπότε δεν θα μπορούσε και η τραγική θεατρική σύνθεση να μείνει ανεπηρέαστη. Η ‘Ελένη’ έχει έντονες διαφορές με την παραδοσιακή ελληνική τραγωδία με πιο σημαντική την παντελή απουσία ανάμεσα σ’ αυτό που ‘πρέπει’ και σ’ αυτό που ‘συμφέρει να γίνει’. Όλοι οι τραγικοί ήρωες συνεθλίβησαν ανάμεσα σ’ αυτό το δίλημμα, ποια απόφαση ανάμεσα στις δυο να πάρουν. Εδώ όμως τέτοιου είδους διχασμός στην σκέψη, την κρίση και την απόφαση δεν υπάρχει. Από αυτήν την άποψη η ‘Ελένη’ είναι μία ξεχωριστή θεατρική παρουσίαση. Αυτή η διαφορετικότητα έκανε σχολιαστές και κριτικούς να δουν το έργο αυτό και να το κατατάζουν σε ειδικές κατηγορίες δραματικής τέχνης και δημιουργίας. Τέσσερεις είναι οι ομάδες στις οποίες χωρίζονται και ταξινομούνται οι απόψεις των κριτικών, όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του έργου.

(Α) Στην πρώτη ανήκουν όλοι αυτοί που βλέπουν στο έργο τούτο στοιχεία καθαρής και γνήσιας κωμωδίας χωρίς τίποτε το σοβαρό, το συνταρακτικό, το διχάζον ιδεολογικά τους ήρωες. Κύριοι εκπρόσωποι αυτής της θεωρίας είναι ο Kitto και ο Verrall.

(Β) Στην δεύτερη ανήκουν οι ερμηνευτές εκείνοι που ναι μεν αποδέχονται την έννοια της κωμικότητας στο έργο, αλλά την συνδέουν και με στοιχεία κοινωνικού ή και πολιτικού ακόμη περιεχομένου, τα οποία όμως σε καμία περίπτωση δεν επαρκούν για να σπρώξουν το έργο προς την τραγικότητα· απλώς το διανθίζουν ιδεολογικά. Μέσα λοιπόν από στοιχεία κωμικότητας αναβλύζουν πολιτικοί υπαινιγμοί. Για παράδειγμα η φυγή της Ελένης στην Αίγυπτο θεωρήθηκε ότι συμβολίζει την γνωστή την εποχή εκείνη δραπετεύση του Αλκιβιάδη στην Σπάρτη, η οποία άλλαξε δραματικά την εξέλιξη του Πελοποννησιακού πολέμου (Delebeque).

(Γ) Στην τρίτη υπάγονται όλοι εκείνοι που ακολουθούν ένα ενδιαμέσο δρόμο, δηλ. δέχονται την κωμικότητα της υποθέσεως ως βασικό συστατικό του έργου, αλλά θεωρούν ότι δεν λείπουν τα στοιχεία εκείνα του προβληματισμού πάνω σε σύγχρονα φαινόμενα (T.B.L.Webster).

(Δ) Στην τέταρτη βρίσκονται εκείνοι που βλέπουν στην ‘Ελένη’ μια πραγματική τραγωδία με όλη την σοβαρότητα του όρου (Podlecki).

ΕΛΕΝΗ ΚΑΙ ΜΕΝΕΛΑΟΣ

Η Ελένη και ο Μενέλαος είναι δυο πρόσωπα τα οποία η λογοτεχνική παράδοση τα έχει αντιμετωπίσει με διαφορετική τακτική και διαφορετικές προθέσεις. Ξεκινώντας με την Ελένη, αυτή παρουσιάζεται με αρκετά συμπαθητική διάθεση εκ μέρους των λογοτεχνών. Πρώτος ο Στησίχορος είναι αυτός που διαφωνεί με την παραδοσιακή άποψη πως η Ελένη έφτασε στην Τροία οικειοθελώς ακολουθώντας τον Πάρι ως ερωτική σύντροφος. Στο έργο του ‘Παλινωδία’ εκθέτει με απόλυτη καθαρότητα την σκέψη αυτήν:

ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΥ ΕΛΕΝΑ: ΠΑΛΙΝΩΙΔΙΑ

οὐκ ἔστ' ἔτυμος λόγος οὗτος,
οὐδ' ἔβας ἐν νηυσὶν ἐυσσέλμοις
οὐδ' ἴκεο πέργαμα Τροίας,

.....

τὸ[ς δ]έ φησ[ιν ὅ] Στησίχορος[ς
τὸ μὲν εἰδῶλο]ν ἔλθει[ν ἐς
Τροίαν τὴν δ' Ἑλένην π[αρά
τῶι Πρωτεΐ καταμειν[αι·

.....

*Δεν αληθεύει ο λόγος αυτός εδώ,
κι ούτε ταξίδεψες με τα καλοτάξιδα πλοία
κι ούτε έφτασες στους πύργους της Τροίας*

*ο ίδιος ο Στησίχορος ισχυρίζεται
ότι το είδωλο έφτασε
στην Τροία, ενώ η Ελένη
κοντά στον Πρωτεά παρέμεινε.*

Αλλά και στην Ιλιάδα η Ελένη φαίνεται να έχει μετανοήσει για την φυγή της από την Σπάρτη. Ο Πρίαμος στέκεται στους Πύργους της Τροίας και παρατηρεί το Ελληνικό στράτευμα. Κάποια στιγμή στρέφεται προς την Ελένη και της ζητεί να του πει ποιος είναι ένας ψηλός και επιβλητικός άντρας στο στρατόπεδο των Αχαιών. Τότε εκείνη του απαντά:

τὸν δ' Ἑλένη μύθοισιν ἀμείβετο διὰ γυναικῶν·
αἰδοῖός τέ μοι ἔσσι φίλε ἑκυρὲ δεινός τε·
ὥς ὄφελεν θάνατός μοι ἄδειν κακὸς ὅπποτε δεῦρο
υἱέϊ σῶ ἐπόμην θάλαμον γνωτούς τε λιποῦσα
παῖδά τε τηλυγέτην καὶ ὁμηλικίην ἑρατεινήν.
ἀλλὰ τά γ' οὐκ ἐγένοντο· τὸ καὶ κλαίουσα τέτηκα.
Ιλιάδα, Γ,171-176

*Κι Ελένη, η θεϊκή ανάμεσα στις γυναίκες, του είπε;
μου είσαι σεβαστός και άξιος, αγαπητέ μου πεθερέ.
Μακάρι όμως ο θάνατος να με ευχαριστούσε, όταν εδώ
ακολούθησα τον γιό σου αφήνοντας σπίτι και γνωστούς
και το αγαπητό μου παιδί και την συνομήλικη φίλη μου.
Αυτά όμως δεν έγιναν. Γι' αυτό και έλιωσα κλαίγοντας.*

Ομοίως και στην Οδύσσεια δεν λείπουν παρόμοιες ενδείξεις συμπάθειας για την Ελένη. Ο Μενέλαος παντρεύει την κόρη του και τον γιό του, κι εκεί παρευρίσκεται και ο Τηλέμαχος, ο οποίος έφτασε μόνο και μόνο για να πάρει πληροφορίες από τον Μενέλαο για τον πατέρα του. Μέσα στην χαρούμενη διάθεση που επικρατεί εμφανίζεται η Ελένη και διηγείται ένα περιστατικό που συνέβη στις τελευταίες ημέρες της πολιορκίας της Τροίας με ήρωα τον Οδυσσέα, ο οποίος όντας μεταμφιεσμένος σε ζητιάνο μπήκε στην πόλη και σκότωσε πολλούς Τρώες. Η Ελένη όμως τον αναγνώρισε, τον πλησίασε, τον περιποιήθηκε χωρίς φυσικά να αποκαλύψει στους άλλους την ταυτότητά του, ενώ γύρω της οι υπόλοιπες γυναίκες της Τροίας έκλαιγαν για τους σκοτωμούς των συντρόφων τους. Όμως η ίδια η Ελένη:

ἐνθ' ἄλλαι Τρῳαὶ λίγ' ἐκώκουν· αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ
χαῖρ', ἐπεὶ ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο νεέσθαι
ἄψ οἰκόνδ', ἄτην δὲ μετέστενον, ἦν Ἀφροδίτη
δῶχ', ὅτε μ' ἤγαγε κῆϊσε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης,
παῖδά τ' ἐμὴν νοσφισσαμένην θάλαμόν τε πόσιν τε
οὔ τευ δευόμενον, οὔτ' ἄρ φρένας οὔτε τι εἶδος
Οδύσσεια, δ, 259-264

*τότε οι άλλες γυναίκες θρηνούσαν, όμως η ψυχή μου
χαιρόταν, γιατί η καρδιά μου ήθελε να ταξιδέψει
πίσω, και θλιβόμεν για τη τύφλωση που η Αφροδίτη
μου 'δωσε, όταν μ' έφερε από την αγαπητή μου πατρίδα,
αφήνοντας πίσω παιδί, σπίτι, σύζυγο,
που δεν του έλειπε τίποτε, ούτε νους ούτε πλούτος.*

Επίσης και ο Ηρόδοτος πιστοποιεί την αγνότητα της Ελένης μνημονεύοντας την παραμονή της στην Αίγυπτο και την ουδέποτε μετάβασή της στην Τροία:

Ἔστι δὲ ἐν τῷ τεμένει τοῦ Πρωτέος ἱρὸν
τὸ καλέεται Ξείνης Ἀφροδίτης. Συμβάλλομαι δὲ
τοῦτο τὸ ἱρὸν εἶναι Ἑλένης τῆς Τυνδάρεω, καὶ
τὸν λόγον ἀκηκοῶς ὡς διαιτῆθη Ἑλένη, παρὰ
Πρωτεί

*Υπάρχει στον ιερό περίβολο του Πρωτέα ένας βωμός που
καλεῖται 'της Ξένιας Αφροδίτης'. Πιστεύω ότι αυτός
ο βωμός ήταν της Ελένης, της κόρης του Τυνδάρεου,
έχοντας ακούσει την πληροφορία ότι έζησε εκεί η Ελένη
με την ανοχή του Πρωτέα.'*

Βέβαια για την Ελένη δεν έλειψαν και οι απαξιωτικοί και προσβλητικοί χαρακτηρισμοί. Ο Ευριπίδης στις ‘Τρωάδες’ μιλά προσβλητικά γι’ αυτήν, ‘τὰν Μενελάου μετανισόμεναι στυγνὰν ἄλοχον Κάστορι λῶβαν τῷ τ' Εὐρώτῃ δυσκλείαν, Εὐρ. Τρ. 131 *καθὼς αναζητούσαμε την μισητή σύζυγο του Μενέλαου, η οποία ντρόπιασε τον Κάστορα και έφερε ντροπή στην περιοχή του Ευρώτα ποταμού*’. Αλλά και ο ίδιος ο Μενέλαος δεν φαίνεται να τρέφει και ιδιαίτερη εκτίμηση για την Ελένη, όταν ομολογεί πως ‘ἤλθον δὲ Τροίαν οὐχ ὅσον δοκοῦσί με / γυναικὸς οὔνεκ', ἀλλ' ἐπ' ἄνδρ' ὅς ἐξ ἐμῶν / δόμων δάμαρτα ξεναπάτης ἐλήσατο, ὁ.π. 864/6 *ήρθα εδώ στην Τροία όχι όπως πιστεύουν ορισμένοι, δηλ. εξ αιτίας της γυναίκας μου, αλλά εναντίον του άνδρα εκείνου ο οποίος από το παλάτι μου ως προδότης της φιλοξενίας, μου έκλεψε την σύζυγο*’, όπου φαίνεται πως δεν τον ενδιέφερε να πάρει πίσω την Ελένη, αλλά να αποκαταστήσει την δική του τρωθείσα αξιοπρέπεια. Και αμέσως πιο κάτω αναφερόμενος στην Ελένη λέει: ‘ἤκω δὲ τὴν τάλαιναν—οὐ γὰρ ἡδέως / ὄνομα δάμαρτος ἢ ποτ' ἦν ἐμὴ λέγω—/ ἄξων, ὁ.π. 869-871 *έχω έρθει εδώ αυτήν την άθλια – διότι δεν προφέρω με ευχαρίστηση το όνομα της συζύγου μου, η οποία ήταν κάποτε δική μου – για να την πάρω πίσω*’. η αηδία που νοιώθει ακόμη κι όταν προφέρει το όνομά της είναι φανερό. Αλλά και η ίδια η Εκάβη έχει τα χειρότερα λόγια να πει για την Ελένη: ‘αἰνῶ σε, Μενέλα', εἰ κτενεῖς δάμαρτα σὴν. / ὀρᾶν δὲ τήνδε φεῦγε, μή σ' ἔλη πόθω. / αἰρεῖ γὰρ ἀνδρῶν ὄμματ', ἐξαιρεῖ πόλεις, / πίμπρησιν οἴκους· ὦδ' ἔχει κηλήματα. / ἐγὼ νιν οἶδα, καὶ σύ, χοῖ πεπονθότες, ὁ.π. 890-894 *Θα σε επαινέσω, Μενέλαε, αν σκοτώσεις την σύζυγό σου. Και απόφυγε να την κοιτάξεις, μήπως σου ξυπνήσει τον ερωτικό πόθο. Διότι αυτή κυριεύει τα μάτια των ανδρών, καταστρέφει πόλεις, κατακαίει σπίτια. Έχει αυτήν την μαγική ικανότητα. Την ξέρω εγώ, αλλά και σύ, όπως κι εκείνοι που έχουν υποφέρει*’. Όταν αμέσως μετά συναντά την Ελένη, της ανακοινώνει ότι έχει την εξουσιοδότηση από το Ελληνικό στράτευμα να την σκοτώσει ‘ἅπας στρατὸς / κτανεῖν ἐμοί σ' ἔδωκεν, ὄνπερ ἡδίκεις, ὁ.π. 901/2’ και αμέσως ακολουθεῖ ένας μακρὺς διάλογος ανάμεσά τους, απ’ αυτούς που αρέσουν στον Ευριπίδη, με αντίπαλα επιχειρήματα.

Ο απαξιώτικος τρόπος με τον οποίον ο Μενέλαος ως θεατρικό πρόσωπο αντιμετωπίζει την Ελένη, απαντά και αλλού στον Ευριπίδη. Στην ‘Ανδρομάχη’ η χήρα του Έκτορα στον πρόλογο του έργου εξιστορεί τα βάσανά της από τότε που έφτασε ως σκλάβα στην Ελλάδα. Κατ’ αρχήν εξαναγκάστηκε να παντρευτεί τον γιο του Αχιλλέα, τον Νεοπτόλεμο, με τον οποίον απέκτησε ένα παιδί. Όμως εκείνος τη εγκατέλειψε και παντρεύτηκε την κόρη του Μενελάου, την Ερμιόνη. Επειδή όμως η Ερμιόνη ήταν άτεκνη, αυτή κατηγορεί τώρα την Ανδρομάχη πως με βότανα έχει προκαλέσει την ατεκνία της. Και τώρα η Ανδρομάχη ομολογεί πως φοβάται για την ζωή της, γιατί: ‘*ἀλλ’ οὐ σφε πείθω, βούλεται δέ με κτανεῖν, / πατήρ τε θυγατρὶ Μενέλεως συνδρᾷ τάδε, Εὐρ. Ἀνδρ. 39-40 μάταια ἐγὼ προσπαθῶ να τῆς ἀλλάξω γνώμη, καὶ θέλει τώρα αὐτὴ να με σκοτώσει, καὶ ὁ πατέρας τῆς κόρης, ὁ Μενέλαος, συμφωνεῖ σ’ αὐτὰ τα σχέδια*’. Τα δολοφονικά σχέδια του Μενελάου και της Ερμιόνης εναντίον της δύστηνης Ανδρομάχης αποκαλύπτει η θεράπεινά της, και ο Μενέλαος εμφανίζεται σαν κοινός δολοφόνος ‘*δεινὰ γὰρ βουλευέται / Μενέλαος εἰς σὲ παῖς θ’, ἃ σοι φυλακτέα, ὁ.π.62/3 φοβερά πράγματα σχεδιάζει ἐναντίον σου ὁ Μενέλαος καὶ ἡ κόρη του, ἀπὸ τα ὁποῖα πρέπει να φυλάγεσαι*’. Αλλά η βαρβαρότητα και εγκληματική φύση του Μενελάου αποκαλύπτεται λίγο πιο κάτω. Μιλώντας στην Ανδρομάχη ομολογεί ότι κρατάει ως όμηρο το παιδί της (ἦκω λαβὼν σὸν παῖδ’), και πως αν δε εγκαταλείψει άμεσα την περιοχή (κεῖ μὴ τόδ’ ἐκλιποῦς’ ἐρημώσεις πέδον), τότε θα σφάξει το μικρό παιδί της στην θέση εκείνης (ὅδ’ ἀντὶ τοῦ σοῦ σώματος σφαγήσεται, ὁ.π.309-318).

Την ίδια κακή εικόνα για τον Μενέλαο επιφυλάσσει και ο ‘Ορέστης’. Εδώ ο Μενέλαος εμφανίζεται μικροπρεπής, συμφεροντολογικός, δειλός και αναποφάσιτος. Τον επισκέπτεται ο Ορέστης, αφού ήδη έχει σκοτώσει την Κλυταιμνήστρα, και του ζητεί να τον προστατεύσει από την εκδικητική μανία των συμπολιτών του εναντίον του επικαλούμενος την συγγενική σχέση που έχουν, αφού συμβαίνει να είναι θείος του. Ο Μενέλαος κρατεί μια ουδέτερη και επιφυλακτική στάση. Τότε ο Ορέστης του υπενθυμίζει πως η βοήθεια που τώρα του ζητεί, στην ουσία είναι μια υποχρέωση που πρέπει εκείνος να εκπληρώσει στο όνομα του Αγαμέμνονα, ο οποίος τον βοήθησε να φέρει πίσω την Ελένη (640-645). Όμως ο Μενέλαος θέλοντας να αποφύγει μία τέτοια υποχρέωση προφασίζεται αδυναμία στρατιωτικής οργανώσεως, λόγω της πρόσφατης επιστροφής του στην Ελλάδα, οπότε η προσφορά βοήθειας είναι αδύνατη. Τότε ο Ορέστης επιτίθεται φραστικά εναντίον του με μειωτικούς χαρακτηρισμούς ‘*ὦ κάκιστε τιμωρεῖν φίλοις, / φεύγεις ἀποστραφεῖς με, Εὐρ. Ὀρ718/9. εσύ εἶσαι ὁ χειρότερος για να βοηθάει τοὺς φίλους, με ἀποφεύγεις γυρίζοντάς μου τὴν πλάτη σου*’. Για τον Ορέστη ο Μενέλαος είναι ο χειρότερος άνθρωπος απ’ όλους όσοι βρέθηκαν δίπλα στον ίδιον και στην αδελφή του, ‘*Μενέλεως κάκιστος ἐς ἐμὲ καὶ κασιγνήτην ἐμήν, ὁ.π.736*’. Αλλά και η Ηλέκτρα έχει την ίδια ακριβώς αντίληψη για τον θείο της, όταν θεωρεί ότι εκείνος πρόδωσε την συγγενική σχέση που έχει με τον πατέρα της, ‘*Μενέλαος ὁ κακός, ὁ προδότης τούμου πατρός, ὁ.π.1057*’. Όμως η αντιπαθής, απεχθής και μισητή εικόνα του Μενέλαου συνεχίζεται πιο κάτω ακόμη πιο έντονη· Ορέστης, Πυλάδης και Ηλέκτρα βλέποντας την αδιαφορία και την άρνηση του Μενέλαου να τους βοηθήσει απέναντι στην εχθρική συμπεριφορά των Αργείων, αποφασίζουν, πριν συλληφθούν και εκτελεστούν από τους Αργείους, να σκοτώσουν την Ελένη, ώστε έτσι να καταφέρουν ένα εκδικητικό πλήγμα στον Μενέλαο. Πράγματι έχουν συλλάβει την Ελένη και την απειλούν παρόντος του Μενέλαου· τότε ακούγεται μέσα από το παλάτι, διότι σκηνές βίας ποτέ δεν εμφανίζονται στο προσκήνιο, οι φωνές της Ελένης προς τον Μενέλαο, ο οποίος παραδόξως φοβάται (!) να την βοηθήσει, ‘*Μενέλαε, θνήσκω· σὺ δὲ παρών μ’ οὐκ ὠφελεῖς, ὁ.π. 1301 Μενέλαε, πεθαίνω, κι εσύ, αν και εἶσαι παρών, δεν με βοηθάς καθόλου*’.

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ

Στην Ελληνική τραγωδία τα πρόσωπα που μετέχουν χωρίζονται σε δυο κατηγορίες, σ’ εκείνα που έχουν ρόλο πρωταγωνιστικό, δευτεραγωνιστικό, ή ακόμη και τριταγωνιστικό, και σ’ εκείνα που έχουν καθαρά ρόλο βοηθητικό. Τα πρόσωπα της πρώτης κατηγορίας προέρχονται από την μυθολογική παράδοση, είτε ως επώνυμοι ήρωες, είτε και ως αντί-ήρωες, πάντοτε όμως επώνυμοι. Εξάιρεση στον κανόνα αυτόν αποτελεί ο ‘Χορός’, ο οποίος συνιστά αναμφίβολα ‘πρόσωπο’ μέσα στην τραγωδία, έχει ρόλο τριταγωνιστικό, αλλά λειτουργώντας και

εκφραζόμενος συλλογικά, είναι ανώνυμος και δεν προέρχεται από την μυθική παράδοση¹. Στην δεύτερη κατηγορία απαντούν πρόσωπα ανώνυμα, των οποίων ο ρόλος είναι επικουρικός: δούλοι, υπηρέτες, παιδαγωγοί, φύλακες, αγγελιαφόροι, παραμάνες και τροφοί, όλοι τους ανώνυμοι και παρουσιασμένοι απλώς και μόνο με την ιδιότητά τους. Στην ‘Ελένη’ τα πρόσωπα της δεύτερης κατηγορίας είναι: η ‘Γραῦς’ ως η γριά υπηρέτρια του παλατιού του Πρωτέα, η οποία ενημερώνει τον Μενέλαο όσον αφορά το τόπο που κατέληξε ναυαγός, ο ‘Ἄγγελος’, που είναι ο επίσης ναυαγός υπηρέτης του Μενελάου, ο οποίος έρχεται από την ‘σπηλιά’ για να αναγγείλει στον Μενέλαο την ανεξήγητη εξαφάνιση της ‘Ελένης’, και ο ‘Θεράπων’, που είναι ο υπηρέτης του Θεοκλύμενου, ο οποίος τελικά παρεμβαίνει σωτήρια για την Θεονόη, όταν ο Θεοκλύμενος επιχειρεί να την σκοτώσει. Στα πρόσωπα της πρώτης κατηγορίας πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν η ‘Ελένη’ και ο ‘Μενέλαος’, δευτεραγωνιστικό έχουν ο ‘Θεοκλύμενος’ με την ‘Θεονόη’, και τριταγωνιστικό έχουν οι ‘Διόσκουροι’ και ο ‘Τεύκρος’. Ειδικά ο ρόλος του Τεύκρου και η παρουσία του για 96 στχχ. (68-163), όπου συνομιλεί με την Ελένη, φαίνεται να είναι ιδιαιτέρως χρήσιμος και απαραίτητος. Η Ελένη στον ‘πρόλογο’ του έργου (στχχ.1-62) πληροφορεί τους θεατές πάνω σε ζητήματα απαραίτητα, για να ξεκινήσει η δράση. Όμως όσα γνωρίζει η ίδια – αυτά που γνωρίζει – είναι εκείνα που έζησε μέχρι την στιγμή της μεταφοράς της στην Αίγυπτο, ενώ απ’ εκεί και πέρα δεν γνωρίζει τίποτε άλλο, οπότε δεν είναι και σε θέση να ενημερώσει το κοινό. Εδώ είναι που πρέπει τώρα να εμφανιστεί ο Τεύκρος εμβόλιμα, ώστε με την σύντομη παρουσία του να ενημερώσει την Ελένη, και μέσω αυτής τους θεατές, για όλα όσα έχουν συμβεί από την εποχή του εκτοπισμού της εδώ στην Αίγυπτο, έως και αυτήν την στιγμή.

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ Ο ‘ΤΕΥΚΡΟΣ’

Ο Τεύκρος είναι γιος του Σαλαμίνιου βασιλιά Τελαμώνα και της Ησιόνης. Κρίθηκε ως ο ικανότερος τοξοβόλος στην Τρωική εκστρατεία. Την ικανότητά του την αναγνώρισε ο ίδιος ο Αγαμέμνων, ο οποίος τον πλησίασε και τιμητικά του απηύθυνε τον λόγο: ‘Τεῦκρε φίλη κεφαλή, Τελαμώνιε κοίρανε λαῶν / βάλλ’ οὔτως, αἴ κέν τι φόως Δαναοῖσι γένηαι / πατρί τε σῶ Τελαμῶνι, Ἰλ.Θ,281-284 *Τεύκρε ακριβέ μου, ρήγα ασύγκριτε και υγιέ του Τελαμώνα, / ρίχνε, μη στέκεις, κάποια ανάσαση να δώσεις στους Αργίτες, / να δώσεις και χαρά στον κύρη σου τον Τελαμώνα. Μτφρ. Ν.Καζαντζ.*’ Ετεροθαλής αδελφός του Τεύκρου είναι Αίας, γιατί αυτός είναι γιος της Περίβοιας ή Ερίβοιας. Ο Αίας ήταν ατρόμητος στην μάχη και θεωρείτο δεύτερος μετά τον Αχιλλέα: ‘Αἴας, ὅς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ’ ἔργα τέτυκτο / τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ’ ἀμύμονα Πηλεΐωνα, Ἰλ.Ρ,278-280 *ο μέγας Αἴαντας, που ξεχώριζε σ’ αντρεία και κάλλη απ’ όλους / τους Αχαιοούς, εζόν τον άψεγο γιο του Πηλέα μονάχα. Μτφρ. Ν.Καζαντζ.*’ Ήταν όμως και προστάτης στην μάχη του αδελφού του, του Τεύκρου, ‘Αἴας δ’ οὐκ ἀμέλησε κασιγνήτοιο πεσόντος, / ἄλλὰ θέων περίβη καὶ οἱ σάκος ἀμφεκάλυψε, Ἰλ.Θ,331/2 *Όμως ο μέγας Αἴας το αδέρφι του δεν παρατάει πεσμένο, / μόν’ τρέχει ομπρός του και τον σκέπασε με το σκουτάρι ολούθε. Μτφρ. Ν.Καζαντζ.*’ Το τέλος του Αἴαντα δεν ήταν καθόλου σύμφωνο με την αντρειοσύνη του· πήρε μέρος σε ένα αγώνα με τον Οδυσσέα για τα όπλα του νεκρού Αχιλλέα, όμως οι κριτές που ήταν Τρώες αιχμάλωτοι, μαζί με την Αθηνά ψήφισαν τον Οδυσσέα στον οποίον και κατακυρώθηκαν τα όπλα ‘παῖδες δὲ Τρώων δίκασαν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη, Ὀδ.λ,546’. Τότε ο Αἴας ντροπιασμένος αυτοκτόνησε ‘εἰ γὰρ ἦν / ἔ τ’ ἀν’ ἀλάθειαν ιδέμεν, οὐ κεν ὄπλων χολωθεῖς / ὁ καρτερὸς Αἴας ἔπαξε διὰ φρενῶν / λευρὸν ξίφος, Πίν.Νεμ.7,24/7 *αν οι κριτές είχαν την δυνατότητα να δουν την αλήθεια, τότε ο δυνατός Αἴας δεν θα έμπηγε το λεπτό του ξίφος στο στήθος του*’. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίον ο Τελαμών, όταν επέστρεψε ο Τεύκρος στην Σαλαμίνα, τον έδιωξε. Τότε ο εκείνος περιπλανώμενος κατέληξε στην Κύπρο. Περαιστικός όμως στάθμευσε για λίγο στην Αίγυπτο, όπου και συνάντησε την Ελένη, την πραγματική Ελένη, κι όχι εκείνη που είχε δει και γνωρίσει στην Τροία.

¹ Εξαίρεση αποτελεί ο Χορός στην Ευμενίδες, τον οποίον συνθέτουν οι Ερινύες.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ ΩΣ ΤΡΙΤΑΓΩΝΙΣΤΗ

Όπως είδαμε πιο πάνω, η παρουσία του είναι αναγκαία, γιατί ‘κάποιος’ πρέπει να πληροφορήσει την Ελένη, και μέσω αυτής τους θεατές, για τα γεγονότα που έχουν συμβεί όλα αυτά τα χρόνια του εκτοπισμού της στην Αίγυπτο. Δεν είναι όμως μόνο πληροφοριακά χρήσιμη η παρουσία του Τεύκρου, αλλά ο διάλογος που θα αναπτύξει με την Ελένη, έχει αξία όσον αφορά δυο σημαντικούς τομείς: (Α) κάποιες από τις πληροφορίες που θα δώσει θα συμβάλουν στην εξέλιξη της υποθέσεως σε καθαρά σκηνοθετικό επίπεδο, και (Β) κάποιες άλλες θα βοηθήσουν και θα ‘σπρώξουν’ το έργο προς τον χώρο της ‘τραγικότητας’, παρά τις αντίθετες απόψεις που έχουν κατά καιρούς υποστηριχθεί, πως δηλ. το έργο αυτό είναι ‘κωμωδία’ χωρίς ίχνος τραγικών στοιχείων.

(Α) Όσον αφορά τις πληροφορίες του Τεύκρου, οι οποίες συμβάλλουν στην σκηνοθετική αρτιότητα του έργου και το στηρίζουν σε επίπεδο ‘λογικής’ στην πλοκή του, είναι αυτές οι οποίες θα διευκολύνουν στην συνέχεια την Ελένη να βεβαιωθεί πως απέναντί της έχει τον Μενέλαο. Ο δεκαεπταετής χωρισμός τους, αλλά και οι κακουχίες του πολέμου στην Τροία έχουν αλλάξει την γνωστή εικόνα του Μενελάου, την οποίαν έχει ‘τώρα’ στην μνήμη της η Ελένη, οπότε στην θέα αυτού του ξένου ‘ναυαγού’, το οποίο θα δει εμπρός της σε λίγο, απλώς θα διαπιστώσει μία ομοιότητα, που όμως δεν αρκεί· χρειάζονται και άλλα πειστήρια· κι αυτά τα προσφέρει εν αγνοία του ο Τεύκρος.

(Α1) Πρώτη είναι η πληροφορία που δίνει ο Τεύκρος στην Ελένη, και η οποία θα γίνει το πρώτο σημάδι επιβεβαιώσεως της ταυτότητας του ‘ναυαγού’ με τον Μενέλαο, είναι πως εκείνος μετά την εκπόρθηση της Τροίας, συνέλαβε την Ελένη με βίαιο τρόπο και την πήρε μαζί του, ‘Μενέλαος αὐτὴν ἦγ’ ἐπισπάσας κόμης, 116 *Τὴν συνέλαβε αὐτὴν ὁ Μενέλαος πιάνοντάς τιν ἀπὸ τὰ μαλλιά*’. Και είναι όντως σημαντική ‘τώρα’ αυτή η πληροφορία για την Ελένη, γιατί όταν ο ξένος ‘ναυαγός’, που όντως μοιάζει με τον Μενέλαο που εκείνη ξέρει, της λέει ότι υπάρχει μια γυναίκα που τον περιμένει σε μια σπηλιά μαζί με τους άλλους ναυαγούς, που είναι όμοια με την ιδίαν (573), τότε σε συνδυασμό με την αυτήν πληροφορία του Τεύκρου παίρνει την πρώτη ένδειξη ότι απέναντί της έχει κάποιον που όχι απλώς μοιάζει με τον Μενέλαο, αλλά είναι ο ίδιος ο Μενέλαος. Αμέσως μετά φθάνει ο ‘Άγγελος’, που αναφέρει στον Μενέλαο πως η γυναίκα του αίφνης εξαφανίστηκε, χάθηκε. Τώρα η Ελένη καταλαβαίνει πως το ‘είδωλό’ της εξαφανίστηκε, και μένει τώρα μόνη αυτή που πρέπει να διεκδικήσει την θέση του συζύγου του Μενελάου. Αν έλειπε αυτή η πληροφορία του Τεύκρου, τότε αυτή η αναγγελία του ‘Αγγέλου’ δεν θα είχε γι’ αυτή καμία απολύτως σημασία.

(Α2) Η δεύτερη πληροφορία του Τεύκρου, που θα χρησιμεύσει στην Ελένη, προκειμένου να την βοηθήσει να ταυτίσει τον ξένο ‘ναυαγό’ με τον άντρα της, είναι εκείνη που την ενημερώνει σχετικά με το ναυτικό ατύχημα που είχε το πλοίο του Μενελάου με την γυναίκα του, καθώς και ο πιθανός τόπος του ναυαγίου· της έχει ήδη πει ότι, ‘ὥς κεῖνος ἀφανὴς σὺν δάμαρτι κλήζεται, 126 *Ὁ Μενέλαος φημολογείται ὅτι χάθηκε μαζί με τὴν γυναίκα του*’. Κι όταν εκείνη ρωτά τον Τεύκρο πού συνέβη το ατύχημα, εκείνος της απαντά, ‘μέσον περῶσι πέλαγος Αἰγαίου πόρου, 130 *Εὐνὴ περνοῦσαν μεσοπέλαγα τὸ Αἰγαίον*’. Το ‘πὼς’ και ‘πού’ χάθηκε ο Μενέλαος με την γυναίκα του, όσο αφελή κι αν φαίνονται τα ερωτήματα, αλλά και απαντήσεις στους στχχ. 126-130, αμέσως πιο κάτω, όταν εκείνη θα συναντήσει τον ξένο ‘ναυαγό’, θα φανούν χρησιμότερες πληροφορίες· αν και έχει ως τώρα δυο σοβαρές ενδείξεις πως ο ‘ναυαγός’ αυτός είναι ο Μενέλαος, δηλ. την σοβαρή ομοιότητα με τον άντρα της, αλλά και την ‘γυναίκα’ της σπηλιάς που αναδύεται στον ουρανό, η Ελένη διατηρεί, χωρίς να ομολογείται φανερά, ένα δισταγμό στην πλήρη αποδοχή του ‘ναυαγού’ ως συζύγου της· τίποτε δεν αποκλείεται να πρόκειται για ένα είδωλο, σαν εκείνο της Ελένης. Γι’ αυτό τον ρωτά με κρυμμένη πονηριά, ‘ὅπως δ’ ἐσώθης, ὦ τάλας, Τροίας ἄπο, / κέρδος μὲν οὐδὲν εἰδέναι, πόθος δέ τις / τὰ τῶν φίλων φίλοισιν αἰσθέσθαι κακά, 762/4 *Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖον σώθηκες, δυστυχισμένε ἄνθρωπε, ἀπὸ τὴν Τροία, ἀν καὶ δὲν ἔχει κανένα ὄφελος γιὰ μένα νὰ τὸν μάθω, ὁμως ὑπάρχει ἡ ἐπιθυμία στα ἀγαπημένα πρόσωπα νὰ μάθουν τὰ βάσανα τῶν ἀγαπημένων τους*’. Να πιστέψουμε τώρα ότι η Ελένη από καθαρά αγάπη και ενδιαφέρον για τον άνδρα της θέλει να μάθει ‘πὼς’ εκείνος διασώθηκε στο ταξίδι του από την Τροία έως εδώ στην Αίγυπτο, αυτό θα ήταν καθαρή αφέλεια· απλούστατα, έχει τις πληροφορίες του ναυαγίου από τον Τεύκρο και θέλει τώρα να τις διασταυρώσει με αυτές που θα της πει ο ‘ναυαγός’· αν θα είναι ίδιες, τότε εξαφανιστούν και οι παραμικρές αμφιβολίες της, ειδάλλως θα υπάρχει πρόβλημα.

Και ο ξένος 'ναυαγός' της λέει, 'τί σοι λέγοιμ' ἂν τὰς ἐν Αἰγαίῳ φθορὰς, 766 *Τι μπορώ να σου πω για τους χαμούς στο Αιγαίο*· τώρα μπορούν να διαλυθούν και οι τελευταίες της αμφιβολίες· ὄντως αυτός είναι ο Μενέλαος.

(Α3) Υπάρχει όμως και μία τρίτη πληροφορία που δίνει ο Τεύκρος στην Ελένη, που θα της φανεί σε λίγο χρήσιμη στην αναγνώριση του Μενελάου, και θα εξυπηρετήσει σκηνοθετικά την εξέλιξη της υποθέσεως· είναι εκείνη που αναφέρεται στα χρόνια που έχουν περάσει από την λήξη του πολέμου και φυσικά την καταστροφή της Τροίας. Ρωτά η Ελένη τον Τεύκρο: 'πόσον χρόνον γὰρ διαπεπόρθηται πόλις; 111 *Πόσος χρόνος έχει περάσει από την κατάληψη της Τροίας*;', και ο Τεύκρος της απαντά: 'ἐπτὰ σχεδὸν τι καρπίμους ἔτῶν κύκλους, 112 *περίπου επτά χρόνια*'. Τον ξαναρωτά: 'χρόνον δ' ἐμείνατ' ἄλλον ἐν Τροίᾳ πόσον; 113 *Και πόσα χρόνια παραμένετε στην Τροία*;', κι εκείνος απαντά 'πολλὰς σελήνας, δέκα διελθούσας ἔτη, 114 *Πολλά φεγγάρια, δέκα ολόκληρα χρόνια*'. Η Ελένη τώρα, αν μη τι άλλο, ξέρει πολύ καλά 'πόσα χρόνια βρίσκεται η ίδια εκτοπισμένη στην Αίγυπτο', δηλ. δεκαεπτά, οπότε θα μπορούσε να σκεφτεί πως 'αφού έχουν περάσει επτά χρόνια από την λήξη του πολέμου, άρα η πολιορκία κράτησε δέκα έτη'· τότε για ποιόν λόγο ρωτά; Κατ' αρχήν ζητεί να μάθει την διάρκεια της πολυετούς πολιορκίας, γιατί πράγματι δεν γνωρίζει ότι η εκστρατεία και η πολιορκία της Τροίας ξεκίνησε αμέσως μετά τον εκτοπισμό της στην Αίγυπτο. Αλλά ακόμη κι αν γνώριζε, είχε ένα σοβαρό λόγο, για να ρωτήσει· έπρεπε να βεβαιωθεί ότι ο 'ξένος', δηλ. ο Τεύκρος, ο οποίος τώρα είναι εμπρός της, ὄντως βρέθηκε με το Ελληνικό στράτευμα στην Τροία, και δεν ψεύδεται. Αυτές οι πληροφορίες χρόνου θα της φανούν ιδιαιτέρως χρήσιμες, όταν σε λίγο θα εμφανιστεί ο Μενέλαος. Έστω κι αν άκουσε από τον 'Άγγελο' πως η γυναίκα που έφερε ο 'ναυαγός' μαζί του από την Τροία, αναλήφθηκε στον ουρανό, έστω κι αν ο τρόπος και ο τόπος του ατυχήματος που είχε ο 'ναυαγός', μοιάζουν μ' εκείνα που συνέβησαν στον Μενέλαο, εντούτοις θέλει να βεβαιωθεί απολύτως, γιατί δεν είναι ακόμη σίγουρη· γι' αυτό θα του υποβάλει ένα τελευταίο ερώτημα, που στον ίδιον θα φανεί αθώο, ίσως και στον απρόσεκτο σήμερα θεατή ή αναγνώστη και μελετητή, αλλά όμως κάθε άλλο παρά τέτοιο είναι, γιατί κρύβει μέσα του μία θεατρική και σκηνοθετική πονηριά· τον ρωτά: 'ἐν δ' εἰπέ πάντα παραλιπών, πόσον χρόνον / πόντου π'ὶ νώτοις ἄλιον ἐφθείρου πλάνον; 773/4 *Αφησέ τα όλα και πες μου μόνο αυτό, πόσο χρόνο ταλαιπωρήθηκες περιπλανώμενος στην θάλασσα*.'. Θα διερωτηθεί κάποιος, 'μα γιατί ρωτά, αφού πριν λίγο την ενημέρωσε γι' αυτό ο Τεύκρος;· μα, γι' αυτό ακριβώς ρωτά· για να διασταυρώσει την πληροφορία του Τεύκρου και να πάρει ένα ακόμη πειστήριο πως αυτός ο 'ξένος' λέει την αλήθεια. Κι εκείνος πράγματι της απαντά 'ἐν ναυσὶν ὦν πρὸς τοῖσιν ἐν Τροίᾳ δέκα / ἔτεσι διῆλθον ἐπτὰ περιδρομὰς ἔτῶν, 775/6 *Ὦντας εγώ μέσα στο καράβι, μαζί με τα δέκα χρόνια στην Τροία, πέρασα επτά συνεχή χρόνια*'. Να λοιπόν που τώρα επιβεβαιώνεται και αυτή η πληροφορία χρόνου που της έδωσε πριν λίγο ο Τεύκρος· αν δεν είχε εμφανιστεί, κι αν δεν την είχε ενημερώσει γι' αυτήν, τότε δεν θα μπορούσε να συνδέσει με σιγουριά τον Μενέλαο με τον άγνωστο ναυαγό που 'τώρα' βλέπει εμπρός της. Με την ακρίβεια της πληροφορίας περί επταετούς περιπλάνησεως του Μενελάου στην θάλασσα σχετίζεται και η άλλη πληροφορία που έδωσε ο Τεύκρος στην Ελένη λέγοντας της πως η εκπόρθηση της Τροίας έγινε με τέτοια μανία απ' τους Έλληνες, 'ὥστ' οὐδ' ἶχνος γε τειχέων εἶναι σαφές, 108 *Ὡστε τώρα πια δεν έχει μείνει ίχνος από τα τείχη της*.' Αυτή η πληροφορία επαληθεύει για μία ακόμη φορά αυτό που 'τώρα' της λέει ο ξένος ναυαγός, και βοηθάει την Ελένη να κάνει ένα ακόμη βήμα για την αναγνώριση του Μενελάου, πως δηλ. τα επτά χρόνια που της λέει ότι περιπλανήθηκε στην θάλασσα, είναι αλήθεια· διότι σύμφωνα με την πληροφορία του Τεύκρου η Τροία κατεστράφη ολοσχερώς το δέκατο έτος της πολιορκίας, πράγμα που σημαίνει ότι στο δέκατο έτος έληξε και ο πόλεμος· αν 'τώρα' αυτός εδώ ο 'ναυαγός' της έλεγε ότι περιπλανάται στην θάλασσα για περισσότερα ή λιγότερα από τα επτά χρόνια, τότε θα έλεγε ψέματα ότι είναι ο Μενέλαος, διότι ο πραγματικός 'Μενέλαος' δεν θα μπορούσε ποτέ να φύγει από την Τροία πριν ή πολλά χρόνια μετά την εκπόρθησή της, δηλ. το δέκατο έτος.

Στην κατηγορία (Β) υπάγονται εκείνες οι πληροφορίες του Τεύκρου, οι οποίες κατηγοριοποιούν το έργο ως 'τραγωδία' παρά τις όποιες αντίθετες γνώμες έχουν διατυπωθεί. Δυο είναι τα βασικά στοιχεία 'τραγικότητας' στο Ελληνικό θέατρο· το πρώτο σχετίζεται με τον διχασμό στην λήψη αποφάσεων που αντιμετωπίζει ο κεντρικός ήρωας ή ηρωίδα ανάμεσα στο 'τι επιβάλλεται' και στο 'τι θέλει να κάνει'. Ένα τέτοιο διχασμό συνειδήσεως

αντιμετωπίζει η Αντιγόνη, όταν αφ’ ενός ‘επιβάλλεται’ να υπακούσει στην διαταγή του Κρέοντα και να αφήσει τον Πολυνείκη άταφο, βορά στα άγρια θηρία, ενώ από την άλλη η αδελφική αγάπη την ωθεί να αγνοήσει την απόφαση αυτήν. Ένα παρόμοιο διχασμό συνειδήσεως αντιμετωπίζει και ο Οιδίπους στον ‘Οιδίποδα Τύραννο’, όταν αφ’ ενός του ‘επιβάλλεται’ λόγω της θέσεώς του να αποκαλύψει τον δολοφόνο του Λαΐου, ενώ αφ’ ετέρου το συμφέρον του είναι να αγνοηθεί η έρευνα του φονικού, αφού ο ίδιος είναι ο δολοφόνος. Ένα δεύτερο επίσης σημαντικό στοιχείο τραγικότητας στο Ελληνικό θέατρο είναι οι επιπτώσεις που έχει η λήψη μιας αποφάσεως από τον ήρωα ή την ηρωίδα σε πρόσωπα εντελώς άσχετα και εντελώς αθώα, χωρίς καμία συμμετοχή ευθύνης. Για παράδειγμα πάλι στην ‘Αντιγόνη’ η απόφαση της Αντιγόνης να αγνοήσει την διαταγή του Κρέοντα, έχει άμεσες και δυσμενείς επιπτώσεις σ’ ένα πρόσωπο που δεν έχει καμία συμμετοχή και καμία ευθύνη για ό,τι έχει συμβεί, κι αυτός είναι ο ερωτευμένος μαζί της γιος του Κρέοντα, ο Αίμων, ο οποίος συνθλίβεται ανάμεσα στον έρωτα για την Αντιγόνη και την αγάπη για τον πατέρα του. Στην ‘Ελένη’ όντως το πρώτο στοιχείο τραγικότητας λείπει, απουσιάζει, κι αυτό είναι που ανάγκασε πολλούς σχολιαστές να εξαιρέσουν το έργο από τις κλασσικές τραγωδίες και να το εντάξουν είτε στα ρομαντικές και διασκεδαστικές θεατρικές δημιουργίες, είτε σε μία ενδιάμεση κατηγορία, αυτή της ‘Τραγικο-κωμωδίας’. Όμως το δεύτερο στοιχείο απαντά, και μάλιστα μέσα από τα λόγια του Τεύκρου.

(B1) Ένα τέτοιο στοιχείο τραγικότητας προσφέρει η ιστορία του Τεύκρου, όπως την διηγείται ο ίδιος στην Ελένη. Σύμφωνα με την μαρτυρία του αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πόλη του, την Σαλαμίνα, διότι ο πατέρας του τον θεώρησε υπεύθυνο για την αυτοκτονία στην Τροία του ετεροθαλούς αδελφού του, του Αίαντα, και ο Τεύκρος είναι τώρα το θύμα αυτού του πολέμου, για τον οποίον πόλεμο θεωρεί υπεύθυνη την Ελένη, γι’ αυτό και εκφράζει όλο το μίσος του γι’ αυτήν, μόλις αντικρύζει τώρα μία γυναίκα που της μοιάζει, αγνοώντας φυσικά ότι αυτή είναι η ‘πραγματική’ Ελένη, ‘ὥ θεοί, τίν’ εἶδον ὄψιν; ἐχθίστην ὁρῶ / γυναικὸς εἰκῶ φόνιον, ἢ μ’ ἄπῳλεσεν / πάντας τ’ Ἀχαιοὺς, 72/4 *Ω θεοί, ποια μορφή είδα; Βλέπω την εικόνα της πιο μισητής γυναίκας, η οποία κατέστρεψε εμένα κι όλους τους Αχαιούς*’. Πράγματι, έχει απόλυτο δίκιο· η Ελένη είναι αυτή στην οποίαν οφείλεται ο διωγμός του από Σαλαμίνα, γιατί αυτός δεν θα είχε γίνει, αν ο Αίας δεν είχε εξαπατηθεί από τον Οδυσσέα στον αθλητικό αγώνα για τα όλα του Αχιλλέα, ο οποίος δεν θα είχε σκοτωθεί, αν δεν είχε γίνει η εκστρατεία στην Τροία, και η οποία δεν θα είχε γίνει, αν η Ελένη δεν είχε ακολουθήσει τον Πάρι. Και το μίσος του εναντίον της είναι τόσο μεγάλο, ώστε μόλις την αντικρύζει, επειδή πιστεύει ότι η ‘πραγματική’ Ελένη χάθηκε μαζί με τον Μενέλαο, και ότι αυτή τώρα είναι κάποια που της μοιάζει, αυτό το μίσος αναβλύζει από μέσα του πηγαίο και της λέει, ‘εἰ δὲ μὴ ἔν ξένη / γαῖα πόδ’ εἶχον, τῶδ’ ἂν εὐστόχῳ πτερῶ / ἀπόλαυσιν εἰκοῦς ἔθανες ἂν Διὸς κόρης, 75/7 *Αν τώρα δεν πατούσα σε ξένη χώρα, μ’ αυτό εδώ το εὐστόχο βέλος μου θα πέθαινες κόρη του Δία*’. Το γεγονός πως τώρα πληρώνει με την εξορία και την ταλαιπωρία του τις αμαρτίες της Ελένης, όχι βέβαια αυτής που είναι τώρα απέναντί του, αυτό και μόνο τον καθιστά ‘τραγικό’ πρόσωπο. Αναγκάστηκε να υποστεί συνέπειες αρνητικές για τον ίδιο, χωρίς να είναι εκείνος που τις προξένησε, χωρίς να έχει την παραμικρή ευθύνη, γι’ αυτό, όταν λίγο πιο κάτω η κουβέντα επανέρχεται στην Ελένη της Τροίας, εκείνος αντιδρά με απέχθεια και μόνο στο άκουσμα του ονόματός της, ‘ἄλλου λόγου μέμνησο, μὴ κείνης ἔτι, 120 *Θυμήσου κάτι άλλο, κι όχι πλέον εκείνην*’. Και λίγο πριν εγκαταλείψει την σκηνή, για να συνεχίσει το ταξίδι του για την Κύπρο, δεν χάνει την ευκαιρία να επιτεθεί πάλι στην Ελένη της Τροίας, ‘κακῶς δ’ ὄλοιτο μηδ’ ἐπ’ Εὐρώτα ῥοὰς / ἔλθοι, 162 *Μακάρι να χαθεί και ποτέ να μη πατήσει στις όχθες του Ευρώτα*’.

(B2) Υπάρχει όμως και δεύτερο στοιχείο ‘τραγικότητας’ μέσα στην έργο, το οποίο το προσφέρει η παρουσία και ο λόγος του Τεύκρου· η οικογένεια της Ελένης διαλύθηκε έχοντας δεχθεί τις συνέπειες των πράξεων της εκείνης, χωρίς τα μέλη της να έχουν την παραμικρή ευθύνη. Η Ελένη ρωτά τον Τεύκρο για την μητέρα της, κι εκείνος της απαντά, ‘Λήδαν ἔλεξας; οἵχεταί θανοῦσα δὴ, 134 *Την Λήδα ανέφερες; Έχει ήδη πεθάνει*’. Η Ελένη θεωρεί, και σωστά, ότι πέθανε από την ντροπή της για την προδοσία της Ελένης, και ο Τεύκρος επιβεβαιώνει την απάντησή της, ‘φασίν, βρόχῳ γ’ ἄψασαν εὐγενῆ δέρην, 136 *Έτσι ισχυρίζονται, βάζοντας στον ευγενικό λαιμό της μία θηλιά*’. Και όταν ρωτά για τα αδέλφια της, η απάντηση είναι περίπου η ίδια, οι Διόσκουροι έφυγαν από την ζωή και έγιναν αστέρες στον ουρανό (140), αλλά όμως αυτό συνέβη εξ αιτίας της συμπεριφορά της αδελφής τους (142).

ΤΑ ‘ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ’ ΤΗΣ ‘ΕΛΕΝΗΣ’

Ότι η ‘Ελένη’ του Ευριπίδη είναι μια ‘περίεργη’ δραματουργική παρουσία, διότι ‘χωλαίνει’ όσον αφορά την τραγικότητά της, αφού την προσφέρει εδώ ο ποιητής κατά το ήμισυ, αλλά και διότι η όλη υπόθεση και εξέλιξη του μύθου παραπέμπει σε μια εξιστόρηση ενός ‘ρομάντζου’ με έντονο το συναισθηματικό στοιχείο, αυτό κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει ούτε και να το αρνηθεί. Αυτό και μόνο το γεγονός θα μπορούσε δυνητικά να γίνει η αφορμή ώστε να ‘ανακαλυφθούν’ σκηνές μέσα στο έργο, οι οποίες είτε λόγω αβλεψίας του δραματουργού, είτε λόγω της ελαφρότητας της υποθέσεως παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα μονταρίσματος με την εξέλιξη της πλοκής σε βαθμό τέτοιο, ώστε να φαντάζουν ξένες και εμβόλιμες.

Ένα πρώτο τέτοιο ‘ελάττωμα’ θα μπορούσε να ήταν το γεγονός ότι η Ελένη δεν πληροφορεί τον Μενέλαο για την έλευση πριν λίγο Τεύκρου. Πράγματι ο βιαστικός και απρόσεκτος θεατής και αναγνώστης θα εύρισκε εδώ μια πολύ καλή ευκαιρία να επιτεθεί στο έργο και στον δημιουργό του απομονώνοντας αυτό ακριβώς το γεγονός: ‘– Γιατί λοιπόν ο τεχνίτης της σκηνοθεσίας Ευριπίδης δεν ανέφερε στον Μενέλαο ότι ο συμπολεμιστής του στην Τροία πέρασε από εδώ για την Κύπρο;’ ‘– Μα, ακριβώς γι’ αυτόν τον λόγο, γιατί ήταν τεχνίτης, γιατί γνώριζε κάτι που διαφεύγει ίσως από τους περισσότερους’. Σύμφωνα με τον Απολλόδωρο ο Τεύκρος ήταν ανάμεσα στους διεκδικητές της συζυγικής κλίνης της Ελένης μαζί με τον Μενέλαο (Απολλ.3,10,8), συνεπώς αν τώρα του αποκάλυπτε την εδώ παρουσία του Τεύκρου, πιθανόν ο Μενέλαος να παρεξηγούσε την συνάντηση αυτήν, και η Ελένη δεν ήθελε να διακινδυνεύσει την επανένωσή της με τον σύζυγό της. Η αποσιώπηση της παρουσίας του Τεύκρου είναι απολύτως λογική για τον Ευριπίδη.

Ένα δεύτερο ‘ελάττωμα’ που θα μπορούσε ο δήθεν παρατηρητικός, αλλά στην ουσία απρόσεκτος θεατής ή αναγνώστης να βρει, είναι η ασάφεια με την οποία ο Τεύκρος πληροφορεί την Ελένη για τον χαμό του Μενέλαου στην διάρκεια του πλου από την Τροία στην Ελλάδα. Κατ’ αρχήν της λέει ότι, ‘ώς κεῖνος ἄφανής σὺν δάμαρτι κλήζεται, 126 *Έτσι χαμένος μαζί με την σύζυγό του φημολογείται αυτός*’. σύμφωνα λοιπόν με αυτή την μαρτυρία του Τεύκρου ο Μενέλαος ‘*φημολογείται*’ πως χάθηκε μεσοπέλαγα. Όμως λίγους στχχ. μετά επανέρχεται με μία διαφορετική διατύπωση πάνω στο ίδιο ακριβώς θέμα του χαμού του Μενέλαου λέγοντας ότι ‘*θανὼν δὲ κλήζεται καθ’ Ἑλλάδα, 132 *Φημολογείται στην Ελλάδα ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός**’. Πράγματι ανάμεσα στο επίθετο ‘ἄφανής’ και στην μτχ. ‘θανὼν’ υπάρχει μία σημαντική απόσταση· άλλο πράγμα είναι να ‘αγνοείται’ η τύχη κάποιου, κι άλλο ο ‘θάνατός’ του. Κανείς δεν αφαιρεί το δικαίωμα στον οιονδήποτε θεατή της τραγωδίας ή αναγνώστη να θεωρήσει πως αυτή η σκηνή είναι συνέπεια αβλεψίας του Ευριπίδη, διότι κανείς δεν έχει το δικαίωμα να αρνηθεί στον οιονδήποτε θεατή ή αναγνώστη να είναι είτε επιπόλαιος, είτε απρόσεκτος, είτε αφελής, αφού η αφέλεια, η απροσεξία και η επιπολαιότητα είναι σύμφυτα με την ανθρώπινη φύση. Απλώς πρέπει να καλέσει αυτόν που θα θριαμβολογήσει ότι συνέλαβε τον Ευριπίδη απρόσεκτο, να σκεφτεί μόνο τούτο: ‘– Ωραία λοιπόν, ο Ευριπίδης έβαλε τον Τεύκρο να διατυπώνει δυο σκέψεις για τον χαμό ενός ανθρώπου με δυο διαφορετικούς όρους, γιατί ήταν απρόσεκτος· ήταν όμως τόσο απρόσεκτος, ώστε δεν είδε ότι τα ρρ. στους στχχ. 126 & 132 είναι ‘ακριβώς’ τα ίδια (κλήζεται);’ Αν όντως δεν είδε ούτε και αυτό το οφθαλμοφανέστατο, τότε δεν είναι απρόσεκτος, αλλά κακός, κάκιστος δραματουργός. Όσο απρόσεκτος κι αν ήταν, που τελικά όπως θα δειχθεί, δεν ήταν, αποκλείεται να μην είδε ότι τα δυο αυτά ρρ. είναι ίδια, στον ίδιο τύπο, χρόνο, έγκλιση. Μα, αυτό ακριβώς ήθελε να δείξει επιλέγοντας δυο διαφορετικούς χαρακτηρισμούς για την τύχη ενός ανθρώπου και μάλιστα με τον ίδια ακριβώς ρ., ότι δηλ. ο Τεύκρος ως πηγή πληροφοριών όσον αφορά την τύχη του Μενέλαου είναι αναξιόπιστος, και ότι η καλύτερη λύση για την Ελένη είναι να καταφύγει στην Θεονόη. Η ασάφεια που αφήνει η πληροφορία του Τεύκρου είναι αυτή που στέλνει την Ελένη στην Θεονόη, και η εξέλιξη στην υπόθεση μπαίνει σε νέα τροπή.

Ένα τρίτο σφάλμα ενδεχομένως να εντοπιστεί από εκείνους που διωλίζουν την σκηνή με τον Τεύκρο, είναι το γεγονός ότι πράγματι μόλις ο Τεύκρος πατάει το πόδι του στην ξηρά και βλέπει το ανάκτορο του Πρωτέα, οι πρώτες του κουβέντες είναι επαινετικές για την πολυτέλεια και το θάμβος που προκαλεί στα μάτια του το κτίσμα αυτό με ένα τρόπο που δεν μπορεί όντως να περάσει απαρατήρητος, ‘*τίς τῶνδ’ ἐρυμνῶν δωμάτων ἔχει κράτος; / Πλούτου γὰρ οἶκος ἄξιος προσεικάσαι, / βασιλεία τ’ ἀμφιβλήματ’ εὐθριγκοί θ’ ἔδραι, 68-70*

Ποιος είναι αυτός που εξουσιάζει αυτά τα επιβλητικά ανάκτορα; Το οικοδόμημα αυτό αξίζει να εξομοιωθεί με τον Πλούτο, τα περιβλήματα του είναι βασιλικά και πύργοι του είναι καλοκτισμένοι’. Όμως όταν σε λίγο θα εμφανιστεί ο Μενέλαος, αγνοεί εντελώς την ύπαρξη αυτού του παλατιού με την εκθαμβωτική λάμψη και την λαμπρότητα κατασκευής. Πάλι κι εδώ η διάθεση για ανακαλύψεις λαθών και παραλήψεων μπορεί να κάνει τον οιονδήποτε να σταθεί με κριτικό μάτι και να διαπιστώσει μία ανακολουθία στην αντίδραση των δυο αυτών ανδρών· ‘– Γιατί ο ένας μένει έκθαμβος και ο άλλος ούτε καν βλέπει το ανάκτορο;’ ‘– Μα αυτό ακριβώς ήθελε να δείξει ο Ευριπίδης, ότι δηλ. ο Τεύκρος, αν και διωγμένος από την πατρίδα του και περιπλανώμενος σ’ ένα άγνωστο τόπο με άγνωστο και αβέβαιο μέλλον, βρήκε μέσα του χώρο ελεύθερο για να βάλει την θελκτική εικόνα που του προσέφερε αυτό το απaráμιλλης ομορφιάς κτίσμα, και φυσικά να κάνει και τον ανάλογο σχολιασμό’. Αντιθέτως η δυστυχία και οι κακουχίες του Μενελάου, που οφείλονται όχι τόσο στις περιπλανήσεις του, αλλά στο γεγονός ότι μέσα του δεν είχε κατορθώσει να δικαιολογήσει την εκστρατεία στην οποία εξανάγκασε όλον τον Ελληνισμό να συμμετάσχει. Και μόνο ο απολογητικός τόνος του μονολόγου του αμέσως μόλις εμφανίζεται στην σκηνή, όπου χωρίς να υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος, αναφερόμενος στα Ελληνικά στρατεύματα που συμμετείχαν στην δεκαετή πολιορκία, δηλώνει ότι, ‘τύραννος οὐδὲν πρὸς βίαν στρατηλατῶν, / ἐκοῦσι δ’ ἄρξας Ἑλλάδος νεανίαις, 395/6 *χωρίς κανείς να τους οδηγήσει αυτούς στον πόλεμο με την βία ως τύραννος, αλλά είχε την διοίκηση στην νεολαία της Ελλάδας με την θέλησή τους.*’ Οι τύψεις συνειδήσεως που νοιώθει, είναι εκείνες που του αφαίρεσαν κάθε διάθεση σχολιασμού και αισθητικής εκτιμήσεως του μεγαλοπρεπούς ανακτόρου, κάτι που η αθώα συνείδηση του Τεύκρου του παρέχει μία τέτοια ευκαιρία και δυνατότητα.

Το τέταρτο πρόβλημα που θα μπορούσε να εντοπίσει το μάτι ενός θεατή ή αναγνώστη, είναι αυτό που συμβαίνει στην τελευταία σκηνή ανάμεσα στον Τεύκρο και την Ελένη, και που έχει παιδέψει πολύ τους σχολιαστές, και τους ανάγκασε να κατηγορήσουν τον ποιητή για αβλεψία ή προχειρότητα· Ο Τεύκρος ζητεί την μεσολάβηση της Ελένης, ώστε να πάρει ένα χρησμό για το ‘πώς θα φτάσει στην Κύπρο’, διότι εκεί τον έχει στείλει ένας άλλος χρησμός του Απόλλωνα

ῶν δ' οὐνεκ' ἦλθον τούσδε βασιλείους δόμους,
τὴν θεσπιωδὸν Θεονόην χρήζων ιδεῖν,
σὺ προξένησον, ὥς τύχῳ μαντευμάτων
ὅπῃ νεῶς στείλαιμ' ἄν οὔριον πτερὸν
ἐς γῆν ἐναλίαν Κύπρον, οὐ μ' ἑθέσπισεν
οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικὸν
Σαλαμῖνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας, 144-150.

*Για τους λόγους που μ' έφεραν σ' αυτό το βασιλικό,
παλάτι, επειδή πρέπει να δω την μάντισσα Θεονόη,
κάνε μία μεσολάβηση, για να πάρω μαντεία
προς τα πού να στρέψω τα πανιά ώστε να είναι ενάνημα
για το νησί της Κύπρου, όπου με όρισε
να κατοικήσω ο Απόλλων, ένα όνομα νησιωτικό,
Σαλαμίνα για να βάλω, για χάρη της εκεί πατρίδας μου.*

Λένε, ‘–Αφού ο Ευριπίδης δεν είχε σκοπό να βάλει την Ελένη να εξυπηρετήσει το αίτημα του Τεύκρου, τότε γιατί έβαλε τον Τεύκρο να ζητεί αυτήν την εξυπηρέτηση; Μήπως γιατί η άρνηση αυτή της Ελένης στο αίτημα του Τεύκρου εξυπηρετεί σε κάτι την εξέλιξη της πλοκής;’ Όχι βέβαια, γιατί η απόρριψη του αιτήματος δεν παίζει κανένα ρόλο στην πορεία του έργου σκηνοθετικά, ούτε προσοικονομεί καμία επόμενη ή μεθεπόμενη σκηνή’. Λογικό το ερώτημα, μόνο για εκείνους που δεν έχουν προσέξει την απάντηση που δίνει η Ελένη στον Τεύκρο, ‘πλοῦς, ὦ ξέν’, αὐτὸς σημανεῖ, 151 *Η ίδια η πορεία από μόνη της θα σου δείξει τον δρόμο*’. Για τον ήρωα Τεύκρο αρκεί και μόνο να αφεθεί στην διάθεση του θαλάσσιου άνεμου, κι αυτός θα τον πάει εκεί που πρέπει, εκεί που είναι ταγμένο να πάει· για τον ‘αντί-ήρωα’ όμως Μενέλαο κάτι τέτοιο δεν συνέβη ποτέ, αλλά αντιθέτως οι θαλάσσιοι άνεμοι έχουν επτά χρόνια που τον ταλαιπωρούν. Μπορεί ακόμη αυτήν την λεπτομέρεια η Ελένη να μη την γνωρίζει, μπορεί να μη ξέρει με ακρίβεια την χρονικά διάρκεια των περιπλανήσεων στην θάλασσα του Μενελάου, ξέρει όμως ότι αυτός είτε ‘αγνοείται’, είτε ‘πέθανε’ στην θάλασσα, αφού εκείνον ‘η θαλάσσια πορεία’ δεν τον βοήθησε να βρει τον δικό του δρόμο, όπως θα βοηθήσει τώρα τον Τεύκρο. ‘Ηρωας’ και ‘Αντί-ήρωας’ αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο από τις θεϊκές δυνάμεις, οι οποίες ελέγχουν τα στοιχεία της φύσεως.

Η ‘Ελένη’ είναι σίγουρα μία διαφορετική τραγωδία από τις υπόλοιπες, γιατί της λείπει το ένα από τα δυο βασικά συστατικά στοιχεία ‘τραγικότητας’. Όμως σε καμία περίπτωση δεν είναι μια ‘ρομαντική’ κομεντί, όπως θέλουν αρκετοί σχολιαστές να την παρουσιάσουν. Είναι ένα έργο δουλεμένο από τον Ευριπίδη πάνω σε ένα νέο, καινούργιο για την εποχή θεατρικό καμβά, όπως έκανε και με ‘Άλκηστη’ και τον ‘Ιωνα’ και την ‘Ιφιγένεια εν Ταύροις’. Οι όποιες διαφορές υπάρχουν – και όντως υπάρχουν – με την παλαιά, παραδοσιακή Τραγωδία, δεν πρέπει να δημιουργούν στους σχολιαστές αισθήματα απαρέσκειας, δυσαρέσκειας και δυσφορίας, με την λογική ότι έχουν να κάνουν με ένα ‘ελαττωματικό’ έργο. Επίσης δεν πρέπει να βλέπουν συνεχώς ‘λάθη’, ‘παραλήψεις’ και ‘αμέλειες’, επειδή κάτι είναι ‘διαφορετικό’, αφού ό,τι είναι καινούργιο, είναι κατ’ ανάγκην και ‘διαφορετικό’. Η σκηνή με τον Τεύκρο και την Ελένη μπορεί να φαίνεται όντως ένθετη και εμβόλιμη, αλλά με μια πιο προσεκτική ματιά αποδεικνύεται ότι και στοιχεία τραγικότητας προσφέρει, αλλά και προοικονομεί την ακόλουθη σκηνή με τον Μενέλαο συμβάλλοντας στην αναγνώριση. Και δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι το συμπέρασμα πως κάποιες σκηνές σ’ ένα έργο είναι ‘προβληματικές’, πρέπει να συνάγεται, όταν έχουν εξαντληθεί όλες οι πιθανές ερμηνευτικές προσεγγίσεις.